

Osnaživanje rada alternativnih škola u Republici Hrvatskoj

Živić, Nikolina

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:607218>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-11**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Prijediplomski dvopredmetni studiji Sociologija i Pedagogija

Nikolina Živić

Osnaživanje rada alternativnih škola u Republici Hrvatskoj

Završni rad

prof. dr. sc. Marija Sablić

Osijek, 2023.

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za pedagogiju

Prijediplomski dvopredmetni studiji Sociologija i Pedagogija

Nikolina Živić

Osnaživanje rada alternativnih škola u Republici Hrvatskoj

Završni rad

Društvene znanosti / Pedagogija / Posebne pedagogije

prof. dr. sc. Marija Sablić

Osijek, 2023.

Prilog: Izjava o akademskoj čestitosti i o suglasnosti za javno objavljivanje

Obveza je studenta da donju Izjavu vlastoručno potpiše i umetne kao treću stranicu završnoga, odnosno diplomskog rada.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napisao/napisala te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s navođenjem izvora odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan/suglasna da Filozofski fakultet u Osijeku trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta u Osijeku, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 18 rujna 2023

Nikolina Živić, OI22235661

Ime i prezime studenta, JMBAG

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Alternativne škole.....	2
3. Waldorfska pedagogija.....	4
3.1. Waldorfska škola.....	5
3.2. Waldorfska škola u Hrvatskoj i svijetu	7
4. Pluralizam u odgoju i obrazovanju.....	9
5. Osnaživanje rada alternativnih škola.....	12
5.1. Prikaz intervjua s učiteljem glavne nastave i ravnateljem Waldorfske škole u Osijeku Srđanom Ferencakom	13
6. Zaključak.....	15
7. Popis literature.....	17

Sažetak:

Alternativne škole donose različite pedagoške pristupe usmjerene na individualni razvoj djeteta, potičući divergentno i kritičko razmišljanje te pripremajući ih za suvremeno društvo. Te škole promiču demokratsko okruženje i aktivno sudjelovanje učenika, roditelja i učitelja. Primjer takvih škola je waldorfska škola s 1270 škola diljem svijeta, od čega 862 u Europi. U Hrvatskoj postoje tek tri waldorfske škole, što sugerira ograničen interes za alternativnim obrazovanjem. Unatoč privatnom financiranju i maloj državnoj podršci, roditelji i građani pokazuju rastući interes za takvim školama i waldorfskom pristupu. Udruge i građanske inicijative igraju ključnu ulogu u promicanju obrazovnog pluralizma u Hrvatskoj. Postojeće alternativne pedagoške ideje utječu na razvoj kurikuluma državnih škola u Europi i pedagošku kulturu učitelja. Unatoč prisutnosti različitih alternativnih škola u Europi, Hrvatska još uvijek nije usvojila pedagoški i didaktički pluralizam u svojim školama. Intervju, proveden s profesorom humanističkih znanosti, doktorandom pedagogije, učiteljem glavne nastave i ravnateljem u Waldorfskoj školi u Osijeku Srđanom Ferenčakom, pokazuje da državna tijela nisu visoko zainteresirana za alternativno obrazovanje ili njegovo sufinanciranje. Ključno je dopustiti slobodu izbora u obrazovanju, što bi unaprijedilo kvalitetu i pluralizam obrazovne ponude u Hrvatskoj. Stvaranje zakonskog okvira za financiranje alternativnih škola bio bi značajan korak prema usklađivanju s obrazovnim standardima Europske Unije i podržalo slobodno i demokratsko društvo.

Ključne riječi: alternativne škole, financiranje škola, obrazovni pluralizam, sloboda izbora, waldorfska škola

1. Uvod

U radu se razmatraju alternativne škole kao nositelji pluralizma u odgoju i obrazovanju Republike Hrvatske s čije strane nisu nikako ili su malo sufinancirane. Pluralizam u odgoju i obrazovanju predstavlja jedan od obrazovnih standarda Europske Unije te je jedan on pokazatelja kvalitete odgojno-obrazovnog procesa. Svrha rada je prikaz alternativnih škola općenito, njihov položaj u Hrvatskoj te analiza odnosa i suradnje alternativnih škola u Hrvatskoj s državnim tijelima i ministarstvom.

Alternativne škole su one škole koje se usmjeravaju na partnerski pristup između učitelja i učenika te se uvažavaju učeničke individualne percepcije i razmišljanja. Često se definiraju kao škole koje uključuju mali broj učenika te u kojima je uloga učitelja proširena i to na savjetnike i voditelje. Osim toga, definiraju se i kao škole koje uvode inovativne nastavne metode i sadržaje koji daju relevantan kurikulum. Međutim, značenja alternativnog obrazovanja i alternativne škole razlikuju se ovisno o mjestu i vremenu. Pojmovi su višestruki te imaju više karakteristika što vodi tome da ih je teško jednoznačno definirati. Svijet trenutno broji 1270 waldorfskih škola u 80 zemalja, od toga 862 u Europi. Waldorfska pedagogija trenutno je najraširenija pedagogija alternativnih škola u Europi i svijetu, a u Hrvatskoj postoji potreba i želja za radom waldorfskih škola u sklopu kojih postoji mjesta za napredak. U Hrvatskoj djeluju tri waldorfske škole - u Zagrebu, Rijeci i Osijeku koje su u radu detaljnije opisane. Odgojno-obrazovne ustanove predstavljaju svojevrsan mikro-kontekst unutar kojega se reflektiraju vrijednosti šire društvene zajednice. U našem društvu povećava se broj roditelja koji su istinski zainteresirani za probleme dječjeg odgoja koji su se isto tako spremni maksimalno angažirati oko tog odgoja. Tijek povratka na pedagošku scenu pedagoškog i školskog pluralizma ne kreće se istim tempom kao u zemljama u tranziciji. Navedeni tijekom ovisi o različitim političkim, društvenim, ekonomskim i povijesnim okolnostima. Hrvatska zaostaje za zemljama Europske Unije u tom kontekstu. U radu je prikazan i intervju s profesorom humanističkih znanosti, doktorandom pedagogije, učiteljem glavne nastave i ravnateljem u Waldorfskoj školi u Osijeku Srđanom Ferenčakom gdje je bilo riječi o osnivanju Udruge ISKRA - Waldorfska inicijativa, zatim osnutku same Waldorfske škole u Osijeku te suradnjom između različitih državnih aktera i okolin

2. Alternativne škole

Razredno-predmetni-satni sustav u školstvu, kao čvrst pedagoški koncept postoji već oko 350 godina. Unutar tog razdoblja mnogi su pedagozi, kao što su Pestalozzi i Fröbel, ponudili razne pedagoške koncepte s ciljem poboljšanja odgojno-obrazovnog procesa, odnosno koncepti koji su bliži prirodi i potrebama djeteta. Tijekom 19. stoljeća dolazi do prvih pokušaja odstupanja od koncepcije intelektualističke škole. L. N. Tolstoj sredinom navedenog stoljeća otvara školu za seljačku djecu u Jasnoj Poljani u Rusiji te se upravo ta škola smatra jednom od prvih alternativnih škola u povijesti školstva. Spomenuta škola je osnovana s naglaskom na slobodnu školu koja zagovara slobodni odgoj koji polazi od djeteta. Tolstoj se nije slagao s tadašnjom krutom koncepcijom nastave, on nudi djeci potpunu slobodu u smislu dnevnog posjećivanja nastave. U prvih trideset godina 20. stoljeća dolazi do sve većih pokušaja radikalnih preobrazbi organizacije škole, posebno u Europi i Americi. Neki od tih koncepata i pedagoških projekata su se održali i do danas kao modeli alternativnih ili slobodnih škola, kao što su: mannheimski sustav u Njemačkoj 1900., Montessori sustav u Italiji 1912., Freinetova škola u Francuskoj 1919., waldorfska škola u Njemačkoj 1924., potom Dalton-plan u Americi 1920., Winnetka-plan također u Americi dvadesetih godina 20. stoljeća, individualizirana nastava u Mailu u Švicarskoj 1928. godine i slično. Kao mogućnosti zamjene krutog razredno-predmetno-satnog sustava J. Dewey nudi učenje uz projektnu nastavu, Sickinger u Mannheimu formira odjeljenja djece prema sposobnostima i s obzirom na školski uspjeh. Nadalje, Maria Montessori predlaže metodu s naglašenim individualnim radom na raznovrsnim materijalima, dok Freinet sugerira učenje u prirodi ili na prirodnim izvorima bez obveznih udžbenika gdje djeca izrađuju sama sebi udžbenike uz pomoć učitelja. Ovu je ideju Rudolf Steiner utemeljio u svoju waldorfsku školu koju je otvorio u Stuttgartu u kojoj djeca uče po epohama, a ne po predmetima, odnosno oni cjelovito proučavaju prirodne i društvene promjene. Roditelji i djeca, sukladno tome, mogu birati ili državnu školu ili neku od mnogih alternativnih škola koje su utemeljene na ranije spomenutim pedagoškim konceptima ili su rezultat kreativnih aktivnosti učitelja, roditelja i učenika (Matijević, 2001). „Zapravo, pedagoški gledano, krajnji bi ideal mogla biti autonomna škola u kojoj u metodički i pedagoški temelj roditelji i učitelji mogu stalno unositi inovacije.“ (Matijević, 2001, 15)

Navedeni modeli predstavljaju samo dio onog pedagoškog pluralizma koji se pojavio usporedno uz razredno-predmetno-satni sustav, a mnogo je tih ideja zadržano više od desetljeća nakon njihova utemeljenja (Matijević, 2001). Pedagoški pristup predstavlja glavni kriteriji pri definiranju

pojma alternativnih škola. Alternativne škole su one škole koje se usmjeravaju na partnerski pristup između učitelja i učenika te se uvažavaju njihove individualne percepcije. Nadalje, one se često definiraju kao škole koje uključuju mali broj učenika te u kojima je uloga učitelja proširena i to na savjetnike i voditelje, osim toga škole koje uvode inovativne nastavne metode i sadržaje koji daju relevantan kurikulum. Međutim, značenja alternativnog obrazovanja i alternativne škole razlikuju se ovisno o mjestu i vremenu, pojmovi su višestruki te imaju više karakteristika što vodi tome da ih je teško jednoznačno definirati (Milutinović, Zuković, 2012).

Škola i obitelj su složene društvene pojave koje su dio šire okoline te ih isto tako ne treba izolirati. One su u stalnoj interakciji s okolinom te u sklopu društva podvrgnute su promjenama koje društvo i njegovi trendovi donose. Većina demokratski orijentiranih zemalja, pokraj državnih, imaju i privatne, alternativne ili slobodne škole. Navedene škole nisu pod direktnim državnim strogim nadzorom, ali one svojim programima imaju obvezu pokriti određene norme postavljene pred škole u određenom društvenom kontekstu (Prema slobodnoj školi, 1992).

Rezultati istraživanja (Rajić, 2008), kojemu je cilj bilo utvrđivanje razine znanja o privatnim i alternativnim školama, kao i stavova o razvoju privatnih i alternativnih škola u Hrvatskoj, pokazali su da učitelji u nižim razredima osnovne škole, nastavnici u višim razredima osnovne škole i roditelji nemaju ni izrazito negativno ni izrazito pozitivno mišljenje o odgojno-obrazovnom djelovanju privatnih i alternativnih škola. Nadalje, rezultati su pokazali nedostatak znanja o alternativnim obrazovnim konceptima u sve tri skupine ispitanika. Najpoznatiji koncepti su "Korak po korak" i waldorfska pedagogija, Montessori koncept prepoznat je u znatno manjoj mjeri, a Freinetov koncept je posve nepoznat među učiteljima u nižim razredima osnovne škole. S druge strane, nastavnici u višim razredima osnovne škole procjenjuju svoje znanje o alternativnim odgojno-obrazovnim konceptima kao loše. Nadalje, roditelji ističu waldorfsku pedagogiju kao najpoznatiji koncept nastave i isto tako iskazuju potpun nedostatak znanja o Freinetovu konceptu. Da neće doći do značajnog razvoja i povećanja broja privatnih i alternativnih škola u Republici Hrvatskoj u sljedećih deset godina iskazuju sve tri skupine ispitanika. Sukladno rezultatima istraživanja može se zaključiti da postoji potreba za informiranjem obrazovnog kadra, kao i roditelja te šire društvene zajednice o alternativnim školama i pristupima. Također, kako bi se stvorili preduvjeti za razvoj odgojno-obrazovnog i pedagoškog pluralizma u Hrvatskoj, potrebno je podizati svijest nastavnika i roditelja o aktivnostima privatnih i alternativnih škola (Rajić, 2008).

3. Waldorfska pedagogija

Filozofsko utemeljenje waldorfske pedagogije temelji se na antropozofiji gdje se osnivačem smatra Rudolf Steiner. Antropozofija uključuje mnogo spoznaja, no ukratko rečeno ona se može razumjeti kao znanost (duhovna znanost) o tijelu, duši i duhu i svijetu. Bitno je još istaknuti da se do antropozofskih spoznaja dolazi logičkim, odnosno misaonim putem, njegovom analizom i vlastitim unutarnjim iskustvom (Matijević, 2001). Kada je riječ o waldorfskoj pedagogiji važno je istaknuti, na prvome mjestu, slobodu koja predstavlja ključnu riječ unutar ovog pristupa. Ono što se pod pojmom slobode podrazumijeva je pravo svakog pojedinog ljudskog bića da postane i razvije sve ono što je kao pojedinac sa sobom donio. Ističe se kako smisao odgoja nije isključivo gomilanje znanja nego je smisao razvijanje sposobnosti i usvajanje aktivnosti za što je moguće osmišljenije i bogatije oblikovanje života koje je jedino moguće iz stanja slobode. Waldorfskim školama su prioriteti tjelesno i duševno zdravlje. Cilj je postići duhovnu zrelost koju postiže samo slobodno biće, a potom samo duhovno zrela osoba može sebe izraziti kao beskonačno bogatstvo duhovnog, društvenog i tjelesnog sklada, odnosno kao realiziranog čovjeka. Rezultat takvog odgoja je ljudsko biće koje je ostvarilo sebe u smislu sklada i ravnoteže svih svojih dijelova (Carlgren, 1991).

Različita dob djeteta sa sobom nosi i njegove različite potrebe. Sukladno tome, waldorfska pedagogija ističe nagon oponašanja koji prevladava u predškolskom razdoblju djeteta. Dijete oponašanjem ne čini samo vidljiva djela nego u sklopu toga ono zahvaća i mišljenja ljudi koji se nalaze u njegovu stalnom okruženju. One morale kvalitete koje primi na taj način odlučujuće su za njegovo buduće djelovanje. S druge strane, kod djeteta kojemu je ova potreba u najranijem djetinjstvu zanemarena postaje stalni oponašatelj, odnosno neodređen i nezadovoljen čovjek (Carlgren, 1991). Iz toga je razloga potrebno osigurati da se u djetetovoj okolini ne događa ništa ono što se ne bi smjelo oponašati (Matijević, 2001). Nadalje, nagon koji se budi u otprilike sedmoj godini života, Rudolf Steiner naziva potrebom za autoritetom. Ističe se kako se istinski autoritet nikada ne zadobiva krutošću ili silom, nego je jedini održivi respekt onaj koji se sam od sebe pobuđuje naklonošću djece. Međutim, djeca koja su prerano prepuštena vlastitim sudovima i odlukama često pokazuju nesigurnost, odnosno njihovo nepovjerenje i trajna sklonost oporbi ne svjedoče o duševnoj jakosti, već naprotiv, o unutarnjoj slabosti u sklopu koje se očituje osobita neproduktivnost. Na kraju, u razdoblju puberteta budi se nova potreba, točnije nagon koji teži ispitivanju izvanjskog postojanja i cjelokupnog ljudskog života te učenju razumijevanja s raznih strana. U sklopu ovoga razdoblja čovjek je dosegnuo dob u kojoj je zreo te sukladno tome može

oblikovati dalekosežne interese. Kako bi se ovo moglo realizirati, čovjeku su potrebni ljudi koji će mu, ne na autoritaran način, nego u pozitivnom međusobnom duševnom kontaktu pokazati put do spoznaje i djelatnosti pomoću kojih egzistiranje može postati osmišljeno. Zaključno, socijalne sposobnosti koje se mogu poboljšavati na prethodno opisane načine su: smisao za slobodu i integritet drugih oko sebe kroz oponašanje prisutno u predškolskoj dobi, potom osjećaj životne sigurnosti i sposobnosti demokratskog surađivanja putem autoriteta te na kraju produbljen interes za svijet i životne okolnosti drugih ljudi postupkom neautoritarnim učenjem tijekom mladosti što se očituje u bliskom ljudskom kontaktu s učiteljima (Carlgren, 1991).

3.1. Waldorfska škola

Koncept waldorfskih škola je poseban i cjelovit školski koncept u trajanju od 12 godina, odnosno 8 + 4 godine, gdje nema ponavljanja razreda i brojčanog ocjenjivanja. Za one učenike koji žele svoje školovanje nastaviti na sveučilištu, osigurava se pohađanje 13. razreda koji predstavlja pripremu za polaganje mature pred državnom komisijom (Matijević, 2001). Razredi u waldorfskim školama su strukturirani, isto kao i državne škole, od jednog godišta te ih obično upisuju učenici s navršениh sedam godina.

Posebnost waldorfski škola se nalazi u tome što jedan nastavnik (razrednik) poučava djecu prvih osam školskih godina svim osnovnim predmetima. On vodi glavnu nastavu te, ako je to moguće, predaje i po još koji predmet u svome razredu. Takvim načinom stvara se prisan odnos između učitelja i učenika te atmosfera puna povjerenja, sukladno tome učitelj dobro upoznaje učenike, razvija njihov čuvstveni život. Također, samim time učitelj pronalazi načine individualnog pristupa, primjerenog poticanja i usmjeravanja učenika. Kada je riječ o strukturi nastavnog dana u obzir se uzima čovjekov dnevni ritam. Nastoji se organski strukturirati rad svakog dana. Rudolf Steiner je nastojao prevladati ograničenja predmetno-satnog sustava, uvođenjem sustava rada po epohama (Jagrović, 2007). Ujutro je misaono bavljenje za dijete najlakše, a uz to nastava po epohama pojačava koncentraciju stoga školski dan započinje predmetima kod kojih su posebno naglašeni znanje i razumijevanje, mišljenje i predočavanje (Carlgren, 1991). Učenici i učitelji određene sadržaje iz prirodne ili društvene sredine proučavaju kontinuirano tri do četiri tjedna svakoga dana u jednom blok satu u trajanju od 100 minuta sve dok učenici temeljito ne usvoje, odnosno to predstavlja ono što se u waldorfskim školama naziva glavna nastava. Praktične i umjetničke aktivnosti predviđene su za zadnja dva sata dnevnog rasporeda (Jagrović, 2007). To uključuje predmete koji zahtijevaju stalno ritmičko ponavljanje kao što su strani jezici, euritmija i

tjelovježba, glazba i religija. Spomenuta euritmija je umjetnost koja nije ranije postojala, nju je utemeljio Rudolf Steiner. Njezina podloga su deklamiranje ili glazba. Prilikom uživljanja u glasove ili tonove, oblikuje ih se u euritmijske pokrete, tada to predstavlja djelatnost prilikom koje se aktiviraju sve duševne snage i čitavo ljudsko tijelo. Rad na euritmiji predstavlja posebno mjesto u waldorfskoj školi. Započinje se s jednostavnim ritmovima i vježbi sa štapovima u prvim godinama, zatim se dolazi do već vrlo naprednih nastupa na školskoj pozornici uz prezentiranje lirskih, dramskih i glazbenih sadržaja (Carlgren, 1991). Nadalje, za kasno popodne planiraju se ručni rad, vježbanje znata, rad u vrtu i vježbe u prirodoslovnim pokusima. Cilj ovakvog načina je pokušaj raščlanjivanja školskog dana, ne s obzirom na pogodnosti i potrebe učitelja, nego polazeći od prirodnog dnevnog ritma. Posvećivanje u prvom planu pamćenju i razmišljanju dovodi do umora djece, dok im doživljajna čuvstva i djelatna volja vraćaju motivaciju i entuzijazam (Carlgren, 1991).

Jedan nastavni dan u waldorfskoj školi započinje ritmičkim dijelom. U nižim razredima ritmički dio može potrajati i dvadesetak minuta. Time se djeca razbuđuju, združuju se u razrednu zajednicu te se uvode u stvarnu nastavu. U sklopu ritmičkog dijela se svira, pjeva, recitira, a u prvim razredima su ritmičke vježbe pljeskanje i lupkanje nogama. Nadalje, sljedeći dio nastavnog procesa je ponavljanje gradiva od jučer na način da se izvlači sažetak, vrši se moralno produbljivanje, također se iz pokusa prošlog dana izvlači prirodni zakon, potom slijedi emocionalna prosudba jučer doživljenih likova iz priče te rezimiranje stečenih znanja o nekoj životinji. Zatim se nadaje daljnji tijek učiteljevih izlaganja kroz slikovito predavanje, obaziranje na temperament, ponekad napeto ili opušteno, uranjajući djecu u doživljavanje. Sat uglavnom završava pripovjednim materijalom koji se mijenja od razreda do razreda te obilježava karakter jedne školske godine. U prvom razredu su to bajke, zatim u sljedećim razredima basne i legende, biblijske priče, potom mitologije, grčke pripovijesti o bogovima i herojima i slično. U prvom razredu je nastava po epohama tek malo izdiferencirana, no kasnije se sve više specijaliziraju i diferenciraju glavne nastavne epohe u trajanju od tri ili četiri tjedna u sklopu kojih se obrađuje jedno područje sve dokle god djeca ne dobiju osjećaj da su nešto postigla. S obzirom na to da epohe nastavljaju isti predmet samo dvaput godišnje, djeca u toj pauzi imaju vremena zaboraviti sadržaj. Sjećanje kao i ponovno susretanje onoga što je iz nastave zaboravljeno važno je da bi se iz znanja stvorile sposobnosti. Niže razrede karakterizira povećan fokus na slikanje, crtanje, modeliranje, muziciranje, recitiranje i izvođenje dramskih prizora koji su utkani u nastavu svih predmeta. Nije cilj producirati dječju umjetnost, umjetničke vježbe teže za nečim drugim. Kroz skladno izrađivanje finoće tona i nijansi lirski intoniranog zbornog pjevanja ili neke instrumentalne

skladbe, djeca razvijaju ustrajnost i sposobnost upornog vježbanja. Umjetničke vježbe predstavljaju vježbe volje. Još jedna od posebnih karakteristika waldorfskih škola je odlučno izbjegavanje udžbenika u prvim godinama školovanja što se u popriličnoj mjeri nastoji činiti sve do viših razreda. Time se stavlja značaj živoj riječi. Knjige se primjenjuju kao materijal za čitanje pored sadržaja glavne nastave, ali se nastoje koristiti originalni radovi koji imaju određenu umjetničku ili znanstvenu vrijednost. Učenici su kreatori vlastitih udžbenika u bilježnicama za epohe gdje skupljaju sažetke pojedinih nastavnih cjelina (Carlgren, 1991).

Osobitost waldorfske škole je obrazovanje višestruko zainteresiranih mladih ljudi, a ne obrazovanje specijalista. One potiču sposobnost zajedničkog radovanja, sućuti i suosjećanja koje predstavljaju osnovu svih socijalnih sposobnosti. Ranije spomenuta živa riječ predstavlja djelotvornu metodu za socijalu i potpuno ljudski odgoj što je upravo danas vrlo bitno u doba tehničkih informacija i medija. Živa riječ ide od čovjeka ka čovjeku, izgovorena riječ djeluje na čuvstveni život, a važnost učitelja u ovome procesu je velika jer će angažirani učitelj imati i angažirane učenike (Carlgren, 1991).

3.2. Waldorfska škola u Hrvatskoj i svijetu

Prvu je waldorfsku školu osnovao Rudolf Steiner u Stuttgartu 1919. godine. Osnovao je školu za djecu radnika tvornice cigareta Waldorf-Astoria čiji je vlasnik potpomogao sredstvima za njezino otvorenje. U Sloveniji je prva Waldorfska škola otvorena 1992., a u Hrvatskoj je 1993. godine (Matijević, 2001). Prema posljednjim podacima, svijet trenutno broji 1270 waldorfskih škola u 80 zemalja, od toga 862 u Europi. Na prvome mjestu u svijetu je Njemačka s 256 waldorfske škole, potom Nizozemska sa 126, SAD sa 124 (Freunde-waldorf.de, 2022). U Hrvatskoj djeluju tri waldorfske škole - u Zagrebu, Rijeci i Osijeku. Sukladno gore navedenom, waldorfska pedagogija trenutno je najraširenija pedagogija alternativnih škola u Europi i svijetu, a u Hrvatskoj postoji potreba i želja za radom waldorfskih škola u sklopu kojeg postoji mjesta za napredak.

Prva waldorfska škola u Hrvatskoj otvorena je u Zagrebu 1993. godine u zgradi stare područne škole Dugave. Osnovana je pod imenom Osnovna škola Sv. Jurja, a pod trenutnim imenom, Waldorfska škola u Zagrebu, nastavlja s radom 2004. godine. Ona je prva osnovana alternativna škola na području Republike Hrvatske i Grada Zagreba, a kao takva tijekom svog djelovanja predstavlja uzornu ustanovu značajnih postignuća za razvoj demokratičnosti i pluralizma u hrvatskom školstvu. U sklopu Waldorfske škole u Zagrebu djeluje Udruga roditelja i učitelja.

Članovi udruge, roditelji i učitelji zajedničkim zalaganjem zauzimaju se za ostvarenje waldorfske pedagogije kao oblika i metoda odgoja i obrazovanja koji se ostvaruju prema waldorfskim programima. Neke od djelatnosti udruge su: podržavanje i pomoć djelovanja Waldorfske škole u Zagrebu i to financijski, savjetodavno i određenim konkretnim akcijama na zahtjev Škole, zatim osnivanje i potpomaganje rada novih i postojećih waldorfskih školskih i pedagoških ustanova. Udruga potiče i organizira različite oblike rada s djecom, a tako i s roditeljima i drugim zainteresiranim osobama kroz seminare, predavanja, umjetničke radionice, javne tribine i slično, tim se putem proširuje razumijevanje razvojne psihologije djeteta i čovjeka uopće. Udruga nastoji razvijati svijet o zaštiti okoliša, ekološkom načinu života, biološko-dinamičkom uzgoju biljaka kao preduvjeta za zdravije življenje na zemlji. Također, udruga surađuje s različitim društvenim i državnim akterima. Sukladno tome, razvija programe međunarodne suradnje te se uključuje u rad međunarodnih waldorfskih udruga s ciljem informiranja i promoviranja zagrebačkih waldorfskih ustanova, suradnja se ostvaruje i s nadležnim ministarstvima Republike Hrvatske i njihovim stručnim službama. Udruga nastupa pred tijelima i ustanovama državne i lokalne zajednice te jača suradnje sa srodnim organizacijama i istaknutim pojedincima u Hrvatskoj i izvan nje. Rad Udruge je javan te su informacije i djelatnosti dostupne na njihovoj mrežnoj stranici (URL 1).

Waldorfska škola u Rijeci od samih je početaka vođena zajedničkim interesom i bliskom suradnjom učitelja i roditelja koji su bili okupljeni oko waldorfske pedagogije u Rijeci. Kako bi se škola mogla uspješno osnovati, pokrenuta je udruga Društvo prijatelja waldorfske pedagogije, koja otvorenjem škole postaje njezin glavni legitimni osnivač. Za potrebe stvaranja fizičkog prostora za školu preuređen je gradski prostor na Krnjevu gdje su financijski izvori dolazili iz raznih smjerova. Inicijalne novčane donacije Seminara za waldorfsku pedagogiju i udruženja Freunde der Erziehungskunst Rudolf Steiner iz Berlina, donacije softverske zaklade Software AEG Stiftung iz Darmstadta u Njemačkoj, mentorska pomoć Lothara Steinmanna te donacije materijala kao i iznimna količina volonterskog rada rezultirale su uspješnim radom i obnovom prostora. Prve su godine upisana prva dva razreda osnovne škole se uvodio novi razred, sve dok u školskoj godini 2006./2007., škola ne upisuje svih osam razreda osnovne škole. Waldorfska škola u Rijeci susrela se s mnogim lakšim i težim društveno-ekonomskim okolnostima koje su potom utjecale i na samu uspješnost škole. Izazovi koji su ih pratili su: povećanja i smanjenja sufinanciranja od strane javnih vlasti, potom ekonomska kriza koja je uslijedila 2008. godine, jačanje javne rasprave o kvaliteti obrazovanja, smanjenje učiteljskih plaća, povećanje i smanjenje školarine. Ali bez obzira na sve navedene izazove koji su doveli u pitanje opstanak alternativne pedagogije na slobodnom tržištu školstva u Hrvatskoj, ustrajnost i odlučnost učitelja kao i uvjerenje roditelja o kvaliteti waldorfskog

obrazovanja te pomoću brojnih ljudi i udruženja davali su svoj doprinos opstanku i daljnjem razvoju Osnovne waldorfske škole i vrtića u Rijeci. Adekvatna školska zgrada i dvorište i dalje nisu osigurani, Ministarstvo znanosti i obrazovanja i dalje financijski i institucionalno ne podupire waldorfske škole u onoj mjeri u kojoj je to prema europskoj normi, ali napredak je prisutan (URL 2).

Udruga ISKRA - waldorfska inicijativa osnovana je 2015. godine te nosi status „udruge od posebne važnosti za Grad Osijek u radu s djecom i mladima na području odgoja i obrazovanja“. Udruga je ostvarila mnogobrojne suradnje s različitim organizacijama, od škola, fakulteta, organizacija civilnog, javnog i privatnog sektora do samih građana, roditelja i učitelja koji se uključuju u aktivnosti provedene od strane udruge. Vođeni idejom da bi obrazovanje trebalo biti poticaj za društvene promjene je usmjerila rad na provedbu mnogih društvenih projekata koji trajno doprinose razvoju kvalitete obrazovanja i zajednice. Kao važan dio udruge ističu upravo angažirane roditelje koji žele kvalitetnije obrazovanje za svoju i drugu djecu. Neke od aktivnosti koje udruga provodi su: certificirani međunarodni odgojno-obrazovni programi, edukacije za roditelje i odgojno-obrazovne djelatnike, programske i radioničke aktivnosti za djecu i mlade, festivali, kampovi u prirodi, treninzi praktičnih vještina te inkluzivni programi za djecu i mlade. Jedna od glavnih misija Udruge je doprinijeti odgojno-obrazovnom pluralizmu i slobodama u obrazovanju. Udruga ISKRA osnivač je Waldorfske škole u Osijeku koja sa svojim radom započinje u rujnu 2021. godine. Osim toga, pokrenuta je Iskrica – obrt za čuvanje djece po principima waldorfske pedagogije 2017. godine, koji zapravo funkcionira kao waldorfski vrtić te se u sklopu toga iniciralo pokretanje waldorfskih skupina u Dječji vrtić Osijek. Udruga je uvrštena u Program socijalnih usluga na području Republike Hrvatske te u Program socijalnih djelatnosti od 2021. do 2027. u Gradu Osijeku (URL 3).

4. Pluralizam u odgoju i obrazovanju

Obrazovni kontekst predstavlja jedan od glavnih čimbenika u kreiranju društvenog ozračja u kojem se naglašava sloboda, tolerancija i uvažavanje različitosti svakoga građanina kao nedvojbene vrijednosti. Za prijenos normi i stavova, obrazovanje je presudno jer se posredstvom njega oblikuju načini na koje opažamo i reagiramo na razlike, ono je ključno za razvijanje uzajamnog razumijevanja i pozitivnih odgovora na mnoge različitosti u 21. stoljeću. Odgojno-obrazovne ustanove predstavljaju svojevrsan mikro-kontekst unutar kojega se reflektiraju

vrijednosti šire društvene zajednice, osim toga one imaju posebne uloge u promidžbi ideje suživota s drugima i različitima, ne kao ugrožavanja i ograničavanja, nego kao osnove za otkrivanje novih veza, širenje horizonta te osobni razvoj. Potrebno je u kreiranje okružja uvrstiti upravo navedene vrijednosti kako bi odgojno-obrazovni sustav mogao uspješno dati odgovore na izazove koje donose suvremene društvene promjene (Krstović, 2019).

Prema Krstović (2019), Preporuka o važnosti poticanja pluralizma u odgoju i obrazovanju u Republici Hrvatskoj Nacionalnog vijeća za odgoj i obrazovanje navodi da je neophodno za snažnije obrazovne politike:

1. Stvaranje povoljnog društvenog ozračja isticanjem slobode, tolerancije i uvažavanja različitosti svakog građanina kao neupitnih temeljnih vrijednosnih kategorija na kojima se posljedično uspostavlja odgojno-obrazovni pluralizam kao njegova najznačajnija razvojna poluga.
2. Razvijanje nacionalne obrazovne politike, pravnih okvira, uključujući operativne strategije potpore i jačanje kapaciteta za afirmaciju stvarnog, a ne samo deklarativnog ostvarivanja pluralizma u odgoju i obrazovanju kao tekovine suvremenoga građanskog društva.
3. Organiziranje odgojno-obrazovnih sustava koji će biti podloga za anticipaciju pluralnoga identiteta suvremenoga građanina jer bez pluralizma ne može postojati adekvatan razvoj osobnosti čovjeka.
4. Poticanje i podupiranje prava na slobodu odgoja i obrazovanja koje će biti usmjereno prema punom razvoju ljudske osobnosti te jačanju poštivanja ljudskih prava i temeljnih sloboda, poštivanje slobode roditelja da pored ustanova koje su osnovale državne vlasti, za svoju djecu izaberu druge ustanove koje udovoljavaju onim minimalnim odgojno obrazovnim standardima koje propisuju ili odobravaju nadležne vlasti.
5. Kreiranje konkretnih mjera (posebice financijske naravi) za nadilaženje zaostatka i približavanje zemljama srednje Europe s kojima Republika Hrvatska dijeli kulturološki kontekst, a za kojima, u pogledu ostvarivanja pluralizma u odgoju i obrazovanju, daleko zaostaje (Krstović, 2019).

U našem društvu povećava se broj roditelja koji su istinski zainteresirani za probleme dječjeg odgoja koji su isto tako spremni maksimalno se angažirati oko tog odgoja. Danas roditelji žele sve više aktivno sudjelovati u obrazovanju svoje djece. Udruge i građanske inicijative kroz svoje djelovanje i zalaganje nastoje utjecati na promjene u obrazovanju. Pokreću vlastite alternativne oblike obrazovanja, ukazuju na ulogu vladajućih u kreiranju obrazovnih politika, ističu potrebu i

spremnost na promjenu. Pokušaji otvaranja i rada osnovnih škola s drugačijim pedagoškim metodama s ciljem osiguravanja kvalitetnije i raznovrsnije ponude obrazovnih programa u Hrvatskoj su marginalizirani. U Hrvatskoj djeluju tri alternativne škole, u Zagrebu, Rijeci te u Osijeku. Ove su škole organizacije koje nisu u sklopu neprofitnih organizacija civilnog društva koje sudjeluju u kreiranju obrazovne ponude u Hrvatskoj zajedno s vlastima prilikom kojeg se financiraju iz državnog proračuna.

Od samog početka filozofije odgoja kao moderne filozofijske discipline, pitanje pluralizma u odgoju je otvoreno, a ona izrasta upravo na pitanju odnosa između osobnosti i odgoja. Emancipacijske težnje koje su zahvatile Europu tijekom 19. stoljeća, gdje se pojavljuje i težnja za oslobađanjem od svakovrsnih životnih obrazaca što ih je nametalo autoritarno feudalno društvo, zakonomjerno je vodilo upravo u pluralizam i personalizam (Polić, 2006). Poliće (2006) ističe da bi bilo potrebno promišljati i domišljati što znače pokušaji da se institucionalni odgoj sve više standardizira, odnosno da se propišu obrasci čak na razini cijelog naroda, umjesto da se sve više diversificira i prilagođava i modificira prema mogućnostima i potrebama onih koje treba odgojiti. Pluralizam sam po sebi, kako ističe Poliće (2006), još ne jamči ni slobodu ni istinski odgoj pa tako niti bilo čiju osobnost, ali s druge strane samo pluralizmom oni su mogući pa su stoga kao takvi i mjera pluralizma u društvu. Ako ne postoji značajan odmak od postojećeg te nije moguć, tamo stoga niti sloboda pa tako ni odgoj te u konačnici niti osobnost nisu mogući. Sukladno tome, upravo pluralizam predstavlja pogodnu osnovu njihova razvoja, ako već pluralizam nije dovoljan uvjet (Poliće, 2006).

Jedna od temeljnih značajki pluralistički orijentiranih društava je ponuda alternative u svim područjima, sukladno tome i u području obrazovanja. U državama i društvima koje imaju dobro razvijenu demokraciju se, uz politički pluralizam, razvijao i pluralizam u obrazovanju kako se i moglo očekivati. Iz toga slijedi da škole mogu osnivati, osim onih javno utemeljenih i financiranih škola, i sami pojedini građani, potom udruge građana i učitelja, vjerske zajednice koje su isto tako u prošlosti imale veliki značaj za otvaranje privatnih škola, zatim jedinice lokalne samouprave te druge pravne osobe (Matijević, 2009). Prema Rajić, 2008, istraživanja su pokazala da je privatizacija obrazovanja tijesno povezana s političkom demokracijom i pluralizmom u društvu kod mnogih zemalja srednje Europe. Uvođenje tržišnog pristupa obrazovanju svakako je ostavilo više prostora za slobodan izbor škole i proširilo ulogu roditelja u odlučivanju i upravljanju školom. Stoga je otvaranje alternativnih škola u regiji uglavnom određeno željama roditelja. To se stoga može shvatiti kao izraz sve veće želje za formuliranjem jasnih zahtjeva u području obrazovanja i odgoja (Rajić, 2008).

Ranije navedeno u radu, waldorfske škole su najraširenije alternativne škole u Europi i svijetu što znači da je aktualnost kvalitetnog obrazovanja prilagođenog djetetu i okrenutog ka budućnosti i dalje prisutna. U Republici Hrvatskoj se vidi želja i potreba za sve većim radom waldorfskih škola. Waldorfske škole prikazuju tek mali dio onoga što bi moglo biti, dok šira društvena zajednica nije informirana ili je dezinformirana o waldorfskoj pedagogiji i školama općenito.

5. Osnajivanje rada alternativnih škola

Alternativne pedagogije i škole mogu se upotrijebiti za uspoređivanje s državnim školama i njezinim kurikulumom. Polić (2006) ističe da nema potrebe za eksperimentalnim istraživanjima s djecom koja pohađaju državne škole kako bi se dokazala prednost određenim pedagoških rješenja koja se koriste u alternativnim školama već nekoliko desetljeća. Kao što su: opisne ocjene u waldorfskim školama, učenje istraživanjem i otkrivanjem u Freinetovoj pedagogiji ili ručni rad i učenje rukama općenito u pedagogiji Rudolfa Steinera, Marije Montessori i Celestine Freineta. Takvi elementi i pedagoške ideje ranije navedeni uočljivi su u državnim školama u Njemačkoj, Nizozemskoj, Finskoj te drugim državama Europske Unije, a očituje se u izboru nastavnih strategija i mjesta rada, kao što je istraživačka nastava u prirodi izvan učionice, dok sama učionica više podsjeća na prostor u kojemu se stanuje i živi. Polić (2006) iznosi da temeljita usporedba kurikuluma hrvatske obvezne škole pokazuje zapostavljenost ili uopće izostanak učenja rukama u državnim školama što ukazuje na to da u hrvatskim školama učenje i rad rukama nisu poželjni. Gotovo je nemoguće za očekivati da učenici, nakon osam godina pretežito intelektualnih aktivnosti budu uspješni i vješti u različitim obrtničkim, zanatskim i tehničkim školama. Sve se više u novijim nastavnim planovima smanjuje udio ostvarivanja ciljeva u području motoričkih kompetencija. Smanjuju se sati predmeta Likovne kulture, Tehničke kulture kao i predmeta Prirode i društva (Polić, 2006).

Ranije spomenute pedagogije Rudolfa Steinera, Marije Montessori i Celestina Freineta te mnoge druge, nalaze se na europskoj pedagoškoj sceni dugi niz desetljeća koje su aktualne i danas čija popularnost i raširenost sve više raste. Navedene pedagoške ideje su prisutne u kurikulumu državnih obveznih škola, ali isto tako djeluju i kao zasebne alternativne škole. One značajno utječu na razvoj kurikuluma državnih obveznih škola kao i na pedagošku kulturu učitelja u tim školama. Osim postojanja školskog pluralizma u europskim državama kroz djelovanje raznih alternativnih škola, na snazi je i pedagoški i didaktički pluralizam utkan u kurikulumu državnih škola. U onim državama u kojima je odsustvo alternativnih škola i školskog i pedagoškog pluralizma, učitelji se osposobljavaju za djelovanje na modelima koji već stotinu godina predstavljaju predmet oštre

pedagoške kritike. Tijek povratka na pedagošku scenu pedagoškog i školskog pluralizma ne kreće se istim tempom kao u zemljama u tranziciji. Navedeni tijek ovisi o različitim političkim, društvenim, ekonomskim i povijesnim okolnostima. Kroz međunarodne pedagoške konferencije se procesi vraćanja pedagoškog pluralizma mogu olakšati razmjenom iskustava i ideja (Polić, 2006).

5.1. Prikaz intervjua s učiteljem glavne nastave i ravnateljem Waldorfske škole u Osijeku Srđanom Ferenčakom

U nastavku rada prikazan je intervju s profesorom humanističkih znanosti, doktorandom pedagogije, učiteljem glavne nastave i ravnateljem u Waldorfskoj školi u Osijeku Srđanom Ferenčakom gdje je bilo riječi o osnivanju Udruge ISKRA - Waldorfska inicijativa, zatim osnutku same Waldorfske škole u Osijeku te suradnjom između različitih državnih aktera i okoline.

1. Za početak, možete nam ispričati odakle inicijativa pokretanja udruge ISKRA - Waldorfska inicijativa?

Nastala je idejom društvenih promjena i donošenja kvalitetnijeg obrazovanja i života za djecu i mlade u suradnji s prijateljem i prijateljicom. Udruga je osnovana 2015. godine, punim imenom ISKRA – Waldorfska inicijativa te tada kreće njezino formalno djelovanje u Osijeku.

2. Kako je okolina reagirala na pokretanje i djelovanje udruge (roditelji, grad Osijek, OB Županija, Država Republika Hrvatska)? U kojoj su mjeri bili podupirući te kako su odgovarali na vaše zahtjeve i potrebe?

Šira okolina je reagirala podržavajuće, pogotovo u počecima kada su entuzijazam i vizija bili nositelji akcije. Svi donositelji odluka su nas primili na razgovore, saslušali itd., iako razumijevanje važnosti izbora obrazovanja nije u potpunosti shvatljivo onima koji donose odluke, stoga i podrška nije u skladu.

3. Kako su država i Vlada odgovarali na financijsko podupiranje udruge?

Kao udruga smo tretirani jednakopravno s ostalim udrugama, stoga konkuriramo na javne natječaje putem projektnih prijedloga (JLP, JRP, Ministarstva itd.). Kao alternativna škola s međunarodno priznatim programom ostvarujemo skromnu financijsku podršku MZO, koja

pokriva svega 5-8% naših realnih troškova. Za ostatak se snalazimo sami (školarine, projekti, donacije itd.).

4. Osnovati privatnu, uz to i alternativnu školu je generalno velik i hrabar pothvat. U kojem se trenutku rodila ta ideja te kako su izgledali njezini početci? S kojim izazovima ste se susreli na tom putu?

Tako je, a uz to smo krenuli s osnivanjem za vrijeme pandemije, kada je obrazovanje bilo u nepovoljnom položaju. Najveći izazovi su: prostorni kapaciteti (adekvatan prostor uz mogućnost širenja), financiranje troškova škole, predrasude u zajednici prema drugačijem pristupu u obrazovanju, nedostatak informiranosti šire javnosti.

5. Razlikuje li se suradnja države s udrugom i školom na samim počecima (2015.g) i danas?

Da, danas spadamo u kategoriju udruga čije poslovanje se smatra ozbiljnim i održivim, ukoliko se gleda proračun, broj zaposlenih, broj provedenih projekata/programa/aktivnosti kroz godinu itd.

6. Koliko država (ne) daje prostora za vaše aktivno djelovanje?

Kako sam već rekao, kao udruga smo izjednačeni pravima, no bez obzira na to, znali smo biti odbijani na javnim natjecajima državnih tijela, iako bi ispunjavali sve kriterije. To se može tumačiti i između redova, npr. jer nismo politizirani niti smo dio mainstream struje. Pregovori s ministarstvom teku vrlo sporo i tromo i za neke izmjene u Zakonu će biti potrebno nastaviti lobirati. Kako se broj waldorfskih škola u RH konstantno povećava (sada ih djeluje 6 - 4 osnovne i 2 srednje) te više od 10 vrtića i 2 obrazovna centra, neće biti moguće još dugo "žmiriti" na potrebe ustanova i obitelji koje su korisnici/dionici tih ustanova.

6. Zaključak

Alternativne škole nose sa sobom različite pedagoške pristupe koji na prvo mjesto stavljaju dijete te posebnu pozornost posvećuju cjelovitom razvoju djeteta u osobu s razvijenim divergentnim i kritičkim mišljenjem. Takav pristup odgaja dijete u demokratskom okruženju te ga sprema na izazove modernog društva. Alternativne škole su velik korak prema aktivnijem i uspješnijem učenju, ali su i jednako važne za uspješnije i kvalitetnije obrazovanje. Osim roditelja koji su u aktivnom odnosu sa školom i učiteljima. Isto tako i sam učenik, kroz aktivno partnerstvo s roditeljima, također postaje aktivni sudionik u procesu školovanja. Najraširenija alternativna škola u svijetu je waldorfska škola koja broji 1270 škola diljem svijeta, od toga, u Europi se nalaze čak 862 škole. Pokušaji otvaranja i rada osnovnih škola s drugačijim pedagoškim metodama, s ciljem osiguravanja kvalitetnije i raznovrsnije ponude obrazovnih programa u Hrvatskoj, su marginalizirani. Republika Hrvatska broji svega tri waldorfske škole i to je svakako jedan od pokazatelja da interesa za alternativnim obrazovanjem ima. Iako su alternativne škole u Hrvatskoj privatne te vrlo malo sufinancirane od strane države, ta činjenica zainteresirane građane ne sprječava da se angažiraju oko daljnjeg rada. Također, među roditeljima postoji sve veća zainteresiranost oko njihovog rada te se time šira okolina sve detaljnije informira o samim alternativnim školama kao i o waldorfskoj pedagogiji u Hrvatskoj. Udruge i građanske inicijative predstavljaju nositelje odgojnog i obrazovnog pluralizma u Hrvatskoj. Svojim djelovanjem i zalaganjem pokreću vlastite alternativne oblike obrazovanja, ukazuju na ulogu vladajućih u kreiranju obrazovnih politika i ističu potrebu i spremnost na promjenu. U Hrvatskoj djeluju tri alternativne škole, u Zagrebu, Rijeci te u Osijeku. Ranije u radu navedene alternativne pedagoške ideje su prisutne u kurikulumu državnih obveznih škola u Europi koje isto tako djeluju i kao zasebne alternativne škole. One značajno utječu na razvoj kurikuluma državnih obveznih škola kao i na pedagošku kulturu učitelja u tim školama. Osim postojanja školskog pluralizma u europskim državama kroz djelovanje raznih alternativnih škola, na snazi je i pedagoški i didaktički pluralizam utkan u kurikulume državnih škola, što u Hrvatskoj nije slučaj. U prikazanom intervjuu može se zaključiti da državna tijela i ministarstvo nemaju prevelikog interesa za alternativno obrazovanje te im nije prioritet njegovo sufinanciranje iz državnog fonda. Jedno od ključnih preduvjeta slobode u obrazovanju je dopuštanje odabira načina školovanja koje predstavlja jedan od glavnih preduvjeta slobodnog i demokratskog društva. Hrvatska država bi, stvaranjem zakonskog okvira za financijsku potporu alternativnih škola, napravila značajan korak u povećanju

kvalitete i pluralizma obrazovne ponude hrvatskim građanima gdje bi se također približila obrazovnom standardu Europske Unije.

7. Popis literature

1. Carlgren, F. (1991). *Odgoj ka slobodi: pedagogija Rudolfa Steinera: slike i izvješća iz međunarodnog pokreta waldorfskih škola*. Zagreb: Društvo za waldorfsku pedagogiju.
2. Freunde-waldorf.de (2022). Waldorf World List: Directory of Waldorf and Rudolf Steiner Schools, Kindergartens and Teacher Training Centers worldwide. Preuzeto s https://www.freunde-waldorf.de/fileadmin/user_upload/images/Waldorf_World_List/Waldorf_World_List.pdf
3. Jagrović, N. (2007). Sličnosti i razlike pedagoških modela Marije Montessori, Rudolfa Steinera i Célestina Freineta. *Školski vjesnik*, 56 (1. – 2.), 65-77. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/82653>
4. Krstović, J. (2019). Obrazovni kontekst i pedagoški pluralizam u Hrvatskoj. *Međunarodni simpozij. Djeca u vrtlogu tehnologije Rijeka*. Preuzeto s https://waldorf-rijeka.hr/wordpress/wp-content/uploads/2020/05/Zbornik_Krstovi%C4%87.docx.pdf
5. Matijević, M. (2001). *Alternativne škole: didaktičke i pedagoške koncepcije*. Zagreb: TIPEX.
6. Matijević, M. (2009). Školski i pedagoški pluralizam u zemljama u tranziciji. Učiteljski fakultet u Zagrebu, Hrvatska. Preuzeto s http://bib.irb.hr/datoteka/379617.Matijevic_alternativa2.pdf
7. Milutinović, J. i Zuković, S. (2013). Odgojne i obrazovne tendencije: Privatne i alternativne škole. *Hrvatski časopis za odgoj i obrazovanje*, 15 (2), 241-266. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/106734>
8. Polić, M. (2006). Odgoj i pluralizam. *Filozofska istraživanja*, 26 (1), 27-36. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/4592>
9. *Prema slobodnoj školi*. (1992). Zagreb: Institut za pedagojska istraživanja Filozofskog fakulteta Sveučilišta.
10. Rajić, V. (2008). Stavovi učitelja i roditelja o razvoju privatnog i alternativnog osnovnog školstva u republici hrvatskoj. *Odgojne znanosti*, 10 (2 (16)), 329-347. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/29573>
11. URL 1: <https://www.waldorfska-skola.com/hr/o-nama>
12. URL 2: <https://waldorf-rijeka.hr/o-nama/>
13. URL 3: <https://iskra-waldorf-hrvatska.hr/iskra>